

Szülőföldem

I.

BESZÉDES ÚT HAZAFELE

1.

Egyik alkalommal, inkább a tél farkán, mint a tavasz kezdetén, ebéd utáni feketekávéra mentem itt Kolozsváron. De még jóformán bé sem léptem a kávéházba, hát nagy örömmel jön felém az egyik kedves, kékszemű barátom.

— Gratulálok! — mondja és rázza a kezemet.

Ámulva kérдем tőle:

— Mihez?

— A szabadjegyhez.

— Miféle szabadjegyhez?

Erre elmondja, hogy Vaida Sándor volt miniszterelnök úr három erdélyi írónak első osztályú vasúti szabadjegyét adatott, egész esztendőre szólót. Így mutatta ki tiszteletét az erdélyi magyar irodalom iránt, melyet kezdettől fogva figyelemmel kísért és nagyrabecsült. Hirtelen szabadkozni kezdtem a barátom előtt, hogy én sohasem kértem a román vasútra szabadjegyét. Most már mit csináljak? Visszautasítani nem illendő, úgyebár, ha már megtiszteltetés? Viszont az elfogadás sem megy holmi lelki rezzenet nélkül, mert sohasem tudja az ember, hogy mi származhatik belőle.

Tűnődtem és tekergettem a fejemet.

De a barátom életrevalóbb ember volt, mint én: addig s addig biztatott, amíg megadtam magamat s elfogadtam a jegyet. Gondoltam, most már megvan a gomb s valami ruhát is kéne szerezni hozzá, vagyis utazáson kezdtem járni az eszemet. El is terveztem, hogy a dolgaimat rendezni fogom, ha tudom; s azután elindulok a jeggyel, hogy ingyenesen bójárjam szülőföldemet. Úgyis éppen a harmadik esztendeje készülök erre, s boldog-boldogtalanul mondogatom már annyi ideje, hogy egy hazai útleírás lesz a legközelebbi könyvem.

Sietve érlelem a tervet; s elgondolkozva ballagok az utcán is, melyen a papírt és a port térengeti a szél. Kopott, gondokkal rakott emberek jönnek-mennek. Önmagukhoz és másokhoz egyaránt barátságatlanok.

Péntek is van, úgy lehet.

Nem jó itt, gondolom; s már fogalmazom is magamban a táviratot, postára menet. Keddre jelentem magam, haza az öcsémnek, hogy várjon akkor az udvarhelyi állomáson, egy alkalmas szekérrel, a félötös vonatnál.

Úgy tervezem, hogy már hétfőn reggel elutazom s egy napot Székelyudvarhelyen töltök. Megnézem az anyavárost; mit változott s mit nem. Úgysem láttam régecske már. Iszom jó szejke-borvizet, mint diákkoromban; barátom is van ott egy vagy kettő, azokat meglátogatom; s majd a hálás is lesz valahogy, van olyan város az.

Ahogy megáll a kocsis, hétfőn reggel, a kolozsvári állomás épülete előtt, hamar körültekintek, hogy hordárokat lássak. Észre is veszem, hogy a bejárat torkában hat-hét darab áll egy csomóban. Intek, hogy valamelyik fá-

radjon oda. Egy fiatalabbrendű meggondolja a dolgot, immel-ámmal odajön, leveszi a bőröndöt a bakról s megkérdi románul:

— Melyik osztályba?

Odatapintok hirtelen az oldalzsebemhez, hogy a szabadjegyet nem hagyám-e el valahol, s hát románul fut ki a számon:

— Első osztály. Rapid.

Egyszerre kiegyenesedik a hordár, s ahogy a bőröndöt tartja, összeüti a bokáját és szalutál. Olyan alázattal néz reám, hogy megjídek tőle. Valami nagy románt vél bennem, s én részvételt vagyok iránta, mint mindenki iránt, aki helytelen úton jár és nagyot téved. Egy pillanatra azt gondolom, hogy meg kéne mondanom neki az igazat, de aztán mégis elhagyom. Miért bántsam meg, gondolom, s szerezzek foltot nemzeti érzületére. Bizonyára szegyenkezve beszélné el a társainak s még otthon is, hogy ő mekkorát vétett. Hitében hagyom tehát és ülőhelyet váltok a pénztárnál. Nem érzem valami jól magamat emiatt az első osztály miatt, de világosan nem tudnám megmondani magamnak, hogy miért. Most már mindegy: belékezdtem s csinálom tovább. Kimegyek a vonathoz s keresem a hordárt. Valahol itt kéne lennie az első osztályú kocsi mellett a földön, mert a Rapidnál az a szokás, hogy fent a kocsiban külön csomaghordó van, s oda más hordárnak felmenni nem szabad. De az én emberem nincsen sehol s az idő telik. Felugrom a kocsiba s hát más világ van itt, mint a második s a harmadik osztályban, mert a hordárom ott áll az egyik fülke előtt s már nyitja is nekem a fülke ajtaját. Csak intek, hogy ne fáradjon; s fizetek is hamar, hadd menjen, s ne lássam többet ezen a tévúton.

Ott fekszik a bőröndöm az ablak mellett, a bal sarokban. Nézem kívülről s néz ő is engem. Három ember ül a fülkében, igen urasan ülnek s nem szólnak egymáshoz egy szót sem. Még azzal sem zavarják a csendet, hogy az egyik észrevegye a másikat. Mind egy-egy bezárt egyéniség az utazásban. De minek is vizsgálódnának, vagy tennének kérdést egymáshoz: tudják úgyis jól, hogy együvé tartoznak. Nem Babel-kocsi ez, mint a második vagy éppen a harmadik osztályos, ahol nem érti egyik a másiknak a nyelvét. Mind nemzeti ez és mind úr; s mivel nincsen ellenkező sem nyelvben, sem társadalmilag, sem pedig gondolkozásra: egy kicsit úgy hat már, mintha nem is Erdélyben volna.

Csak éppen én nem találok ide.

Mindenütt olvasnak, a többi fülkében is. Egy-kettő könyvet, de mind újságot a tetemes rész. S kivétel nélkül mind román újságot. Én is vettem egy pesti s egy nálunkvaló magyar lapot az útra, ott lapulnak a zsebemben. Odanyúlok, de hirtelen meghökken a kezem s nem húzza ki a magyar újságot. S abban a pillanatban megforrósodik a két vakszememnél az ér s mint az eleven sebből a vér, forrón buggyan ki egész testemen a kérdés:

— Micsoda dolog ez?!

Ilyen alávaló volna az emberi természet, vagy a létfenntartási ösztön, amely mindenekelőtt alkalmazkodás a környezethez? Vagy a figyelem hatalmasodott el ennyire rajtam, amit a hordárral szemben szabadjára ereszték vala: hogy ne bontsam meg ezt a szép, nyugodt és zavartalan nemzeti összhangot, amely az egész első osztályon gyanakvás nélkül nyugszik.

No várj, gondolom, mert én most kivallatom magamat.

Elé az értelemmel tehát, amit eszményekhez és igazságra neveltem mindig. Vizsgálja meg szigorúan az ösztön rugóit, amelyek ellene indulának el; világítsa meg a rejtelmeket, bíraskodjék és ítéljen ebben a dologban, hiszen a kisebbségi élet legbensőbb lényegéről van itt szó. Ha a másnyelvű kisebbségeket nem számítom, mi magyarok is másfél millió számban éljük ezt az életet. Vizsgáljuk meg tehát ezt a cseppet, ami a tengerből való, s már mondom is: Igen, Erdély földje ez; s te is erdélyi vagy. Nem jövevény, ki sóval

vagy arannyal kalmárkodni jött volna ide. A nép, melyből származol, már itt volt ezer esztendővel ezelőtt. S ha igazuk van a tudósoknak, hogy avarok maradványai a székelyek, akkor itt volt ezelőtt is. Nemzetséged sem habozott soha, hogy más országnak jobb földjét kívánta volna lakóhelyül, hanem ezt védte tatárral, némettel és muszkával szemben. S most ingerülten néznek mindenütt rád, ha nyelveden szólasz ezen a földön; s még úgy jársz a legjobban, ha nem válaszolnak. Jól teszed, ha titkolod is, hogy magyar vagy, mert pusztá léted kellemetlen és izgalmat idéz fel.

Ezt látod és ezt érzed már huszadik éve: lélek és test néha már fáradt. Meg kell értened tehát, ha egyszer-egyszer nyugalomba ereszkedik. Ne zizegj ilyenkor, hanem maradj csendességben és észrevétlenül. Látod-e, a vadmacska is a fának kérgén fekszik, amely véle egyszínű; avagy a leveli béka és milyen okosan megvan a zöld levelek között. S azért ne félj, mert a vadmacska, feküdjék akármeddig is a kérgen, úgysem fog taplót teremni soha; s nem a leveli béka sem virágot, hanem marad minden a maga természetében...

Igy okoskodom magamban, de ahogy újból végigszaladok azon, amit eddig okoskodtam, egyszerre heves ellenkezés kél bennem, s így folytatom: Igen, vannak természeti törvények, az igaz, de azért van-e az ember, egyenként és összesen, hogy gondolkodás nélkül elfogadja és bétöltse a természeti törvényeket, amelyek a testé és a testi ösztöné? Ez itt a kérdés. Felelj!

Bolond vagy, gondolom magamban, hogy még fel is teszed a kérdést. Hiszen a napnál világosabb, hogy nem azért van az ember, sem egyenként, sem együttvéve, miszerint gondolkozás nélkül elfogadja és bétöltse a törvényeket, amelyek a testé és testi ösztöné. Sőt minél emberibb és minél inkább emberiség, annál inkább nem azért van! Mert emberibb a szellem, mint a test; és a művelődés is inkább lényege az emberiség fogalmának, mint a javak. Töltse bé hát mindenki és töltsék bé a nemzetek is a szellem törvényeit, amelyek az igazság, a jog és a tudás. S legfőképpen az erkölcs! Ez hát számodra is az út, s többé ne hozakodj elé a vadmacskával. Taníts mindenkit erre, hogy jobb lehessen a világ. S ne csüggedj, mert ha nézed a nemzeteket, jelenleg is azt fogod látni, hogy minél jobban bétöltik a szellem törvényeit, annál inkább szabadságot adnak a te nyelvednek és a más nyelvének, s úgyis az eszed és a két kezéd munkájának. Lám az angolok ilyenformán csinálják. S emlékezzél csak vissza, hogy amikor Amerikában voltál, ott beszélhettél, ahogy tudtál s ahogy akartál; iskolát állíthattál volna fel, amilyen tetszett; és a hivatalból nem dobtak ki, amiért nem tudtál elég jól angolul, hanem éppen felvettek, hogy legyen, aki a magyarokkal magyarul beszéljen. Pedig volt-e az őseid közül egy is, aki harcolt volna vad indiánusokkal? Úgy-e, hogy nem! De ezt az erdélyi földet művelték, éltek és haltak érte. S hűz esztendő alatt mégis annyira mentél ezen a földön, hogy már-már a vadmacskára gondolsz, nehogy bétöltenéd a szellem törvényeit, s ügyelnél arra, hogy mások is bétöltsék. Miféle dolog ez! Hát szabad eléfordulni annak, hogy nem szólasz bátran a te nyelveden, csakhogy megkíméljed magad a kellemetlenségtől? Vagy már annyira elcsüggedtél, hogy Makkai Sándorral tartasz, aki sok vívódás után arra jött rá, hogy kisebbségnek lenni erkölcsileg lehetetlen, s hogy erre az életformára nincsen megoldás sehol! Ügyelj, mert ő is első osztályon utazott, mivel püspök volt; s utaztában ilyenformán tusakodhatott sokszor, ahogyan te is...

Míntha bolhák futkorásznának a hátamon, egy kicsit megrázom magamat s kitekintek az ablakon. Aztán a földek és a hegyek láttára nagy nyugalom száll meg lassan. Megfordulok, bémegyek egyenesen a fölkébe s leülök a helyemre az ablak mellé. Egy-egy pillantással megnézem az útitársakat. Egy őrnagy ül velem szemben, olcsó füzetes regényt olvas, románul. Még sohasem láttam olcsó füzetes regényt románul s ezen csodálkozni tudok. Nyu-

godtan olvas, kék szeme úgy jár lassan, mintha meg volna olajozva. Egy szöke, ötvenes úr üldögél mellettem is, de ez már ideges természetű. Minden elképzelhető román újságot megvásárolt magának, rakásban fekszenek mellette jobbról. Váltogatja őket, de egyikben sem telik kedve. Szembe véle egy hatalmas román pap üldögél. Egészségesnek látszik nagyon, fénylik a szakálla is, ami nagy és dús. Erdélyi román lapot olvas, amely négyoldalas mindössze, de a pap apróra vette és semmit ki nem hagyna belőle. Istenem, gondolom magamban, milyen is az élet: lám, ennek a papnak csak négyoldalas újságja van, s mégis elégedettebb, mint az a másik, akinek legalább ötven nagy oldala van!

Egyszer még kitekintek az ablakon, aztán furcsa gondolatom támad. Különben nem is olyan furcsa, csak az első pillanatra. Sőt a tusakodás után, amit künn a folyosón magamban és magammal folytattam, egészen természetes. Azt gondolom ugyanis, hogy én most próbát csinálók: élvezzem az egyik magyar újságot, lám ugyanbizony vetnek-é rám valamiféle pillantásokat, vagy pedig csak annyi, mintha román újságot vennék elé. Kihúszom az egyiket a zsebemből, megzizegtetem és a címével kifelé fordítom, hadd lássák jól. Egyszere rápillantanak mind a hárman. Az órnagy egyik lábát a másikkra teszi rögtön, s a füzetes regénynek első oldalát bétöri a második alá. Az ideges úr egészen laposra teríti az újságját és kettőnk közé tartja, hogy ne is lássuk egymást. A pap már szelídebb sokkal: nagy nyugalommal és gyöngéden megsimogatja a szakállát, akár az anya gyermekét, kinek mondja: ne félj, drágám, nem viszen el a banka!

Csak ennyi történik.

Különben egy hang nélkül és gyorsan közeledünk Segesvár felé. Idejében leveszem a csomagomat, megemelem a kalapomat és kiköltözöm a folyosóra. Ahogy visszapillantok, az órnagy régi helyzetét veszi fel éppen; a szöke úr leteszi az újságot s a pap az ajtót figyeli, hogy vajon bétettem-e jól.

— Őket is meg kell érteni — gondolom magamban.

Aztán a sínek ágazni kezdenek s a vonat nemsokára megáll. Egy veres hordár, mint a sas, még a megállás előtt észreveszi, hogy nekivaló szándékkal állók a lépcsők tetejében. Öreg létére erősen baktat arrafelé s már kérdi is:

— Udvarhelyre tetszik?

Meglep, hogy magyarul szól.

— Oda, Jeruzsálembe — mondom tréfásan.

Visszanéz, ahogy fogja a bőröndöt, s kacag. Nagy, sárga fogai vannak, szinte mint egy pejlonak. Kérdem tőle, hogy mikor indul a híres udvarhelyi, mire nagyot és kövéret legyint a szabad kezével. Háromórai várakozást ér ez a legyintés. S mintha egyjárást gyámnak is felfogadtam volna, rendezni kezd engemet is. Azt mondja, menjek bé a városba s komótosan ebédeljek meg, mert ő gondját viseli a csomagomnak. Gondolom, ez így jó is lesz, s csakugyan megindulok. Az út egy kicsi térségen vezet keresztül, az állomás háta mögött. Itt szoktak állani a bérkocsik, de most egy sincs. Igaz, hogy utás is csak annyi. De né, hát az mi a csoda, tova az a nagy! Menjünk s nézzük meg.

Nagy, kopott alkotmány, régi portéka. Sugármagos kerekei vannak, s a kerekek felett valóságos barlang. Bent a barlangban két ülőpad kétfelől s kongó félhomály. Elöl csak egy kicsiny nyílás, amelyen látni lehet, hogy a kocsis két bakancsa miképpen harangoz. Hátul azonban hágsón lehet a barlangba jutni, melynek a jobbik oldalán kopott betűk hirdetik, hogy „Arany csillag”. Elöl két öreg gebe, s ahogy nézem szegényeket, az jut eszembe, hogy az amerikai szabadságharc maradványai bizonyosan; aminthogy ezt az egész alkotmányt is bátran belé lehetne tenni valamelyik amerikai vadfilmbe, hogy a szegény pusztai farmer elmenekítse rajta gyönyörű leányát s egész pereputtyát a borostás rablók elől.

Tetszik nekem.

Ahogy ügyelem nagy élvezettel, megszólal egy ember:

— Tessék beszállni!

A portás segédje az „Arany csillag”-ból, látom a sapkáján. Szót fogadok ennek is, mint a hordárnak: felpeckelődöm a hágcson, kétrét kondorodom valahogy, s bebujok a bárkába. Amint leülhetek az egyik padra, s hozzászokik a szemem a félhomályhoz, hát egy másik ember is ott kuksol a sarokban. Ügynök lehet, vagy falusi kereskedő, de bármicsoda is, gondja s baja lehet elég. Kopott és poros szegény, s a kopottságán még nem csodálkoznám, de hol tudott annyi port magára gyűjteni, hiszen borongós tavaszi idő van, a föld fekete s a kövek. Viseltes irattáska fekszik mellette, megtönte valamivel istenesen s az egyik tenyerét folyton rajta tartja. S pusmog magában szüntelenül, csak egy-egy magyar szót tudok kimenteni, azt is összetörve, nyelvének hadjárata alól.

Szegény, gondolom magamban, ez is tusakodik, mint én az első osztályon. Sajnálnam is, ha a képzeletem egyszerre el nem röpítene gondjairól. De a képzeletem rögtön filmet kezd vetíteni, ahogy az alkalomhoz talál is. Ő az üldözött, kinek a lánya valahol a betyárok kezébe került, ahol nem is érzi rosszul magát. S most csak ez a táskája van egyedül, de ez is elmaradna tőle szívesen, látszik. Én vagyok a sheriff, aki nem fődöm fel kiléteemet, hanem mindig úgy csinálom, mintha ügyes-bajos dolgom véle egy úton vinne. De jaj lesz a rablónak, ha utol találják érní, mert sok van a rovásukon, csak az én kerületemben micsoda gaztetteket követtek el! S arra kíváncsi vagyok, hogy ez a kocsis és a portás segédje nem játszanak-e össze a rablókkal. Mert né, ott elől a kicsi likon látni lehet, hogy a kocsis máris furcsa jelekben harangoz a lábaival; s odakuporodott a portás segédje is a hágcsök tetejébe, hogy elvegye előlünk a szabad kijárást, ha netán úgy adódnék, hogy a kocszi kerekeihez bújjunk és onnét puffantsuk le a közelítőt...

De egyszerre felriadok, mert elkiáltja magát a portás segédje:

— Gata!

Nem tagadhatom, jólesik ez a román szó, ami annyit jelent, hogy készen vagyunk és indulhatunk. Mert hirtelen világossá teszi, hogy nincsen veszély: nem az amerikai vad mezőkön vagyunk, hanem kies és biztonságos országunkban. S ülünk mi ketten, két honpolgár, a kényelmes lóbusz barlangjában, hogy a segesvári „Arany csillag” szállodába vigyenek ebédre minket. Milyen is a képzelet: nem elégszik meg a jóval, hanem izgalmakat és veszélyes kalandokat talál ki, csakhogy mindenáron színesitse az életünket.

S már megyünk is.

Baktat a békebeli két gebe, döcögnek a sugármagos kerekek, s mi himbálódzunk fenn a bárkában. Nem közönséges élvezet ez a mai előrehaladott, sívítő világban, csak éppen az a jámbor kőfaragó ne laknék az út mellett. Mert a portás két válla fölött nemsokára észreveszem, hogy az út mellékén egy udvar mind teli van gyönyörű sírkövekkel. Még márvány is van közöttük, amely egyenesen vigyorog. A többiek is változatosak s az írás is rajtuk hol német, hol magyar, hol pedig román. Szinte elkapom a fejemet, ahogy az első román sírfeliratot megpillantom. Ki tudja, talán nem illik látnom, hogy román emberek is meghalnak, de hát mindnyájan Isten teremtményei vagyunk: születünk és meghalunk. Ebben a kettőben egyformák vagyunk, csak éppen közben történnek elhajlások.

Mi is éppen elhajlunk a bárkával, mert fordul az út. S ott mindjárt elé-tűnik a népfürdő nagy épülete, kicsi park is van előtte. A népfürdőt németül írták a homlokzatra, de ha jól látom, éppen két zsidó tart arra a kicsi parkon keresztül. Módosan vannak ezek a szászok fürdő dolgában is; igaz, hogy a belsejét nem láttam még soha, mert annyi időm sohasem volt,

hogy fürdőt yehessek itt. Ha német volnék, nagy lelkesedésemben most le szállanék, de így inkább ebédelni megyek.

Hanem a románokról sem lehet kevesebb jót mondani, mint a szászok-ról, mert ime, milyen szép templomot építettek a fürdővel átellenben, régi nagy fák között. S mellette új hidat is emeltek a Küküllőn. Bár azon men-nénk keresztül, hadd élvezzük a civilizációt is, miközben dobolnának a régi bárka kerekei az új építményen. De a kocsi nem arra hajt, hanem a régi fekete híd felé, amely födeles volt még a háború után egy ideig, de most letette ódon sapkáját s valósággal vegetáriánus lett. A szekerek útja mellett gyalog-járó is van a hídon, s ott éppen egy börtönőr halad által kurta puskával. Csonka dolognak tetszik, hogy egyedül mendegéljen egy börtönőr: keresem mellette a rabot, mint a falusi asszony mellett a gyermeket, vagy a városi hölgy mellett a kicsi kutyát. S jól mondják, hogy aki keres, az talál, mert a bárkánk egy gyalogszerkeret hagy el, amit három rabember húz. Vagyis hár-man vannak: egy falusi fickólegény és két módelett eleven cigány. A rudat a falusi fogja s ez húzná a szekeret, de gyengén haladnak, mert a két cigány taszítaná is, nem is. A rabőr sem lehet új ember a szolgálatban, mert bölcs megfontolással a gyalogjárón halad s onnét sem a bűzös húzókat serkenti legalább a szemével, hanem a környező világot becsüli fel, mikor mi van. Gyakorta látok így járás-kelésében, efféle szekérhúzó rabokat, de még so-hasem fordult elé, hogy valami úrfélét is láttam volna közöttük.

Ez jut eszembe, ahogy szemlélem ezt az elmaradozó állami csendéletet: s gondolkozni kezdek, hogy ennek mi lehet az oka. Egyenes és ártatlan ész-szel csak arra lehet magyarázni a dolgot, hogy az urak nem követnek el szekérhúzó bűnöket: nem lopnak, nem verekednek s nem csinálnak más effé-léket. Szégyellem, hogy gyanakodni merek, de vajon igaz volna-e ez? Isten bocsássa meg, bárhogy vigyázzon az ember, azért eléfordulhat... De szeke-ret azért nem húznak. Bizonyára megváltják a büntetést, pénzben: ez nekik is jó, mert a szégyen darabosától megmenekülnek; s jó az államnak is, mert több hasznát veszik a pénznek, mint az efféle ímmel-ámmal húzóknak. Iga-zán, sohasem lehet olyan okos valaki, hogy a törvény még okosabb ne le-gyen. S ha nagyritkán úgy adódnék, hogy a fogházbüntetést, mit uraknak mérnek, mégsem lehetne megváltani pénzzel: valami irodai munkával ügyis elrendeződik a dolog, de szekeret, azt nem húznak. De mondjuk úgy, ahogy van: visszatetsző is volna, hogy például egy ügyvéd fogja a rudat, mint az előbb ez a falusi; s egy orvos és egy patikus pedig hátulról taszítsa.

Az Isten őrizze meg a mi polgári társadalmunkat az ilyen látványtól, szívémből kívánom.

S ezzel, mint aki gondolkodásban is eleget tett polgári kötelességeinek, nyugodt lélekkel leszállhatok a bárkából, mert itt vagyunk az „Arany csil-lag” előtt. A portás segédje tartja is már a jobb karját, hogy gyöngéden le-segítsen. Engemet is elfog az udvariasság s előreengedem a táskás embert, aki most is pusmogva tapogat kifelé, mintha cirkuszba jöttünk volna, ahol ő a mutatványos medve.

Jóformán ki sem egyenesedem, már a segéd tartja a markát, mivel le-segített, hogy a viteldíjat s a borraalót nehogy elfelejtsem. Kijön a szálló-dából az igazi portás is, hogy a szállítmányt megtekintse, de mikor látja, hogy csak ketten vagyunk, s mi is az étterem ablakait nézzük inkább, akkor feljebb löki fején a csákóját, s két gyors szemével, mint éles karddal, elfut a torkunk előtt: balra húz egyet, majd jobbra egy másikat, aztán gyorsan megfordul és bémegy a szállodába.

S mint aki tanult a portástól egy kicsi világiasságot, jobbról és balról én is megtekintem a járókelőket s utána bényitok az étterembe. A fal mellé szeretnék ülni valahova, de már egy-egy magányos ember újságot olvas olyan helyeken. Hanem látok középtájt egy elég alkalmas asztalt s igaz ugyan,

hogy a szomszédban hangos kövér nők ülnek s beljebb balfelől is nagy férfitársaság, de mégis megszállok az asztal mellett. Úgy ülök, hogy kitekinthessek az utcára, amikor arra van kedvem; s láthassam a nevezett két társaságot is, ha már itt vagyok a torkolatukban.

Nem kérdezi senki, hogy mit kívánok.

Tudok azonban én is várni: megszoktam húsz év alatt. Lám a pusmogó útitársam is ott üldögél már, háttal az ablaknak, s ugyancsak várakozik. Bal könyökére fektette az arcát s a jobb tenyerét most is a táskáján tartja. Alig állom, hogy fel ne keljek s meg ne kérdezzem, hogy ugyanbiza mi van abban a táskában. De az furcsa és modortalan volna, ha odamennék és megkérdezném. Ilyen természetes csak egy detektív lehet, de ő viszont megél belőle; aminthogy a női világban is van egy olyan foglalkozási ág, ami a természetességen alapszik, bár ezt a kettőt világért sem lehet összehasonlítani, mert az egyik a közérdeket védi minden egyes emberrel szemben, míg a másik nem tanácsolható szabadfoglalkozás, mint a művészet.

Hát így hullámozik elmém ebben az étteremben, ahol minden baj felett, mint egy virággal, a szerelmesemmel is ültem egyszer. S most mégsem jön ide senki, hogy megkérdezné, vajon mit kívánok.

Szegény Osváth Kálmán jut eszembe, aki még leveleket is írt a Főúrhoz hajdanában. Bizonyára hozzá se mentek, hogy megkérdezzék, mit kíván.

Már címezem én is a levelet, s hangosan szólok:

— Főúr!

Odajön a főpincér, megáll mellettem, de a kövér nőket nézi s mellettük tovább a férfiakat, akik románul beszélnek. Szerencsére a fülit nem tudja forgatni, csak a fejével együtt. Mondom, hogy enném valamit, ha lehetne, mire keményen így szól:

— Da!

Nincs az a dráma, amelyikben ennyi sokat ilyen röviden ki lehetne fejezni. Pedig így ebéidőben jobban kedveli a vigjátékot az ember; ahol szaporitani lehet legalább a szót. A főúr azonban nem akar játszani velem, hanem egy pincért küld maga helyett. Ettől megrendelem az ebédet s figyelmébe ajánlom, hogy menjen el a táskás emberhez is, mert az is rég vár. Azt kérdi, rokonok vagy ismerősök vagyunk-e, mire egészen megakadok és keresem a szót. Bár ne mondék vala semmit, gondolom magamban, de aztán azt feleltem, hogy: igen, magyarok vagyunk mind a ketten. Mosolyog a pincér s egészen úgy viselkedik, mint a vigjátékban, pedig most már közelítek egy kicsit a drámához.

Nem szólok többet, de figyelem, hogy mi lesz. A pincér odamegy a táskás emberhez, aki riadtan tekint fel, megrázza a fejét s mond valamit. Aztán visszaereszti fejét a tenyerébe s a másik kezét a táskára. Ott valami baj van, vélem magamban, de akkora nem lehet, hogy én újabb szerepet adjak a pincérnek. Azonban úgy jártam, mint aki meggondolatlanul ákácot ültet: tűrnie kell, hogy később harapódzzék. Mert amikor leteszi elem a levest a pincér, minden kezdet nélkül azt mondja:

— Ellopták a pénzt.

— Nekem-e?! — riadok meg.

— Annak az úrnak.

— Hol?

— Tövisen, azt mondja.

Arrafelé nézek nagy sajnálkozással, majd így szólok:

— Gyül.

A pincér arcomba tekint: nem tudja, mire vélje, hogy gyül. Mivel azonban már eszem a levest, van annyi szakmai figyelem benne, hogy többet nem szól. Én is mit érnék véle, s ő ugyanvalóst mit, ha elmondanám, hogy éppen a tövisi állomáson tőlem is ellopták egyszer a pénzt. Gyulafehérvárról

jöttem, ahol áldott emlékü nagybátyámat temették el, aki nagyprépost volt, s többek között engemet is iskoláztatott. A kanonokok, akik a káptalan nevében a végrendekezés őrei voltak, ezer lejt adtak nekem, örökségül. Elég szép pénz volt ez akkor huszonháromban s egy huszonöt éves fiatalembernek. De rosszra nem költöttem, mert amikor Tövisen szállottam fel a vonatra, hátulról nyomni s elülről akadályozni kezdtek valami úriemberek, s amikor megindult a vonat, gyász és fájdalom volt, de pénz már nem. Bezzeg most szerencsésebben utaztam, jó órában legyen mondva. No, ennek emlékére egy üveg sört is rendelek magamnak. Jó így utas embernek az üditő ital s éppen a sör, amellyel nemcsak a szerencsését ünnepli meg az ember, hanem egyúttal áldoz a német szellemnek is ebben a kies erdélyi szász városban.

Habzik jól, tiszta gyönyörűség. S hát még amikor észreveszem, hogy a tászkás magyarnak is visznek egy üveggel! Szinte meg kell ragadnom az asztalt, nehogy felemelkedjék, hiszen alighanem csodák történnek az „Arany csillag”-ban, mivel az én emberemnek az előbb még ellopták volt a pénzét. Isten bocsássa meg, még ezt az utolsót megkérdezem a pincértől, hogy miképpen lehetséges, amit én látok; s mondom is neki, hogy miféle fejtörésem van.

Nevet a fehér ember.

— Az apró megmaradt! — mondja.

Úgy, ahogy ülök, egyszerre furcsa érzés melegít átal. Olyan formán, mint amikor csüggedt állapotunkban keresés nélkül egy jelentéktelen szóra bukkanunk, amelyet azelőtt sohasem vettünk észre, pedig naponta hallottuk és mondogattuk. S most ez a szó, mintha negyven éve csak erre várt volna, hirtelen megnyit egy kicsi rést, amelyen keresztül kedv és reménység sugárzik felénk. És azt mondja ez a kedv s ez a reménység, hogy ne féljetelek, bármilyen körülmények között legyetek is, mert az apró mindig megmarad. Úgy kifosztani nem lehet az embert, sem pénzét, sem lelkét, hogy valami apró meg ne maradjon.

Ne féljetelek!

Kétszer is elmondom ezt magamban, de harmadszor már nem, mert én, aki az Igét hirdetem, én vagyok az első, aki megjedek. Nem nagy dolog az egész, csak egy rezzenés. Ez is jelentéktelen dolog miatt van, s ha nem merengék vala önfeledten, bé sem következik. De így, ahogy éppen egyetlen fegyveremet, az Igét, magamban töltöttem, valahonnét egy leányka ugrik az asztalomhoz. Csak azt látja megrebbent szemem, hogy felkapja tartójával együtt a fogpiszkálót és feldönt egy poharat. Hamar és szó nélkül utánakapok a pohárnak és felállítom, s ő is szó nélkül elviszi, amit megfogott.

Nyolcéves lehet.

S olyan, mint egy jelenség: még a mosolyommal sem érem utol, csak a szomszéd asztalnál. Mert odatartozik a kövér hölgyekhez. Szelíden mosolygok arrafelé, hiszen nem kétséges, hogy jó nevelésben még azt is nekem kell pótolni, amit a leányka elmulasztott. A hölgyek is nevetnek és szapora megjegyzésekkel ünneplik a gyermeket. Szeretném tudni, hogy ilyen helyzetben mit kéne mondanom, ha történetesen nekem is volna egy ehhez fogható leánykám, de nem sokat tudok kivenni a szóból, mert egyszerre mindnyájan és románul beszélnek.

Nem esküdném meg, de odatartoznak a szomszédos asztalhoz, amely bényúlik messze az oszlopok alá. Csupa férfiak ülnek itt, legalább húszan. Valami hivatalos ebéd lehetett, amit szerencsésen már elvégeztek s most kicsattanó egészségben ülnek. Egyik-másiknak pirosan fénylik az arca és a szeme, mintha az öröm és az elégedettség ünnepi zsírjában kisütötték volna. Kinek bor s kinek sör van előtte. Itt-ott a szomszédóságokból csoportok alakultak már s így réteges hullámokban torlódik a beszéd, melyet kacagás fodroz és pohárcsengés vagdos össze-vissza. Mint a mester az elkészített rámát, ők is

most aranyozzák a hivatalos ügyet, amelyben összejöttek. A csoportok között néha összeüt a beszéd és forrni kezd minden s ilyenkor úgy tűnek a szomszédban a hölgyek, mint nagy kövér habok, miket a férfiak felforrás közben kivetettek magukból.

Közből rozsdavörösen ül egy román pap; látszik, hogy ő a lelke az egésznek, udvara is neki van a legnagyobb. Lent az asztalvégen meredezik három-négy szász gazdaember is. Feketébe öltözve ülnek, kicsit elhúzódván az asztaltól, ahogy a falusiak szoktak. Sör van előttük egy-egy pohárral, de nemigen nyúlnak hozzá, inkább illedelemre törekszenek, ami túlságosan sikerült már eddig is nekik, hiszen egészen leszakadva időznek s nem szólnak már egymáshoz sem. Ahogy nézem őket, egyre biztosabb vagyok benne, hogy estére szobrokká változnak, akiket le is kell leplezni egy újabb ünnepség keretében.

De én azt nem várom meg.

Jelentkezem is, hogy fizetni szeretnék, mert andalogva akarok kimenni az állomásra. A főúr odajön és számol, majd a fülemhez hajlik és magyarul mondja az összeget. Félve dugja oda nekem a magyar szót, nehogy meghallják a románok; s nekem abban a percben eszembe jut, hogy mindössze néhány kilométerre vagyunk attól a helytől, ahol a szabadság védelmében elesett a magyar költő, ki a legnagyobbak közül való volt ezen a világon.

Vajon ki és hol van, aki új csillaggá fényesednék ismét, ha az idők úgy kívánnák egyszer?

Erre még a rozsdavörös román pap sem tudna felelni, pedig a közhangulat szerint ő a legnagyobb tudó ebben az étteremben. A kövér nőkhöz és a magányos olvasókhöz még annyi reményem sincs: jó lesz tehát, ha eltávozom ettől a kilátástalan helyről.

Köszönök tehát és elindulok.

A vár feketén tekint le az utcára, s mint régi időkből ittmaradt finom kisasszony, úgy csalja a népet, hogy menjenek fel hozzá. A járókelők már megszokták őt, mint a férjüket vagy a feleségüket: rá sem hederítenek. Csak én állok meg egyedül, hogy nézzem tisztelettel, de már felmenni magam sem vagyok elég gavallér. Inkább megfordulok és mendegélni kezdek lassan az állomás felé. Kicsi szálloda előtt haladok el s akkor egyszerre eszembe jut valami: várj, mert egyszer hivatlanul is nagyobb lovag voltál, mint most a várkisasszonnyal! Bizony, itt volt ebben a szállodában, a forradalom után, karácsony előtt. Ambrus barátomat hoztam, elég messziről; s vittem haza a faluba, hogy ott megvállasszák kántor-tanítónak. Megérkeztünk ide, valamikor estefelé, s mivel nem volt vonatunk tovább, úgy határoztunk ketten, hogy éjjeli szállást veszünk Segesváron. Itt vettünk, ebben a szállodában. Kétágyas szobát adtak, de olyan hideg volt benne, hogy még a farkasok is kaparták volna az ajtót, csakhogy kijuthassanak valahogy. Ambrus valamivel jobban állotta a csapást, mint én; s nekiszánta magát, hogy fát kerítsen és tüzet tegyen. Gondoltam, én addig kimegyek a folyósóra, ott mégsincs éppen olyan hideg, s járkálni is hosszabban lehet. Nem tudtam azonban, hogy mire jövök ki, mert alig egy kicsi idő múlva megnyílt az ajtó, amelyik a miénkkel szemben volt, s nekem mindjárt megjött a kikelet, abban a percben.

Olyan szép nőt pillantottam meg.

Elment le a lépcsőn.

De én attól fogva nem találtam a helyemet sehol. Mindegyre bémentem s kijöttem a szobából, ahol Ambrus gyúrta a tüzet; s kémeletem, hogy nem jött-e haza Dul leánya. Minden rezzenéshez óriási reményeket fűztem, de leszállt az este s azután is telt az idő, s bizony reám az ég nem tekintett le.

Csak úgy tíz óra tájban.

Aztán reggel hazamentünk a faluba, ahol Ambrust nagynehezen megválasztották kántornak.

Úgy tűnik, mintha tegnap lett volna, pedig egy híján húsz esztendeje már!

Ilyen az élet, gondolom magamban: egyszer hideg van s máskor langy tavasz; a tűz ott alszik ki, ahol meggyúl, csak az állomások maradnak meg, de az emberek mindig újak azokon is. Lám, ezen az állomáson is egy csomó vásáros ember nyüzsög most, akiket idáig nem láttam soha. Bornyúbőr-tarisnyájuk van, tanakodnak, majd néznek erősen körül. Az egyik kiválik a csoportból s elejébe kerül egy vasúti tisztnek, akitől valami vonatot kérdez magyarul. A vasúti megvonja a vállát és szó nélkül tovább megy. Visszajön a vásáros is a többihez, akiknek azt mondja:

— E nem felele.

Ismét vigyázkodnak, ha valaki jobb és beszédesebb vasutast találnának, de valahol, bent a szobákban, a dolgukon ülnek valahányan, mint a téli méhek a lépen. Közelebb megyek a vásárosokhoz, s mondom nekik, hogy van itt egy veres hordár, keressék azt meg, mert az a veres bármire megfelel nekik. Keresni kezdik, de nem találják azt sem, pedig nekem is kéne a csomag. Végre elébukkan az állomás háta mögül s hát keresztben áll a szeme. Kérdeném tőle, hogy hol bolygott ilyen nagy szükség-időben, de éppen gurítják az orrunk alá az udvarhelyi vonatot. Az öreg viszi is már a csomagot, s én elgondolkozva megyek utána. De amint a nagy egyes szemembe szökik a kocsis oldaláról, előre kiáltok rögtön:

— Nem oda, öreg!

Már a lépcsőkön van, s a fejét megsértődve fordítja vissza:

— Há hova? — mordul le onnét.

— A másodikba.

Nem méltat feleletre, hanem felviszi a bőröndöt a nagy egyes háta mögé. Kicsit meglóbbanok, hogy az ő akarata szerint kell utaznom s nem a magamé szerint: utána indulok hát, hogy megmondhassam a véleményemet neki. De mire utolérem, már egy második osztályos fülkében rendezi a csomagomat.

— Hát ez hogy lehet? — kérdem.

— Egyik lába is ott van, ahol a másik — mondja a hordár.

S csakugyan, úgy elvakított az első osztálytól való szabadulási vágyam, hogy észre sem vettem a valódi helyzetet. Mert egy fülke van ugyan első osztályos is, de a többi második. Jól van hát, fizetek az öregnek s jelentékeny borraivalóval engedelmet is kérek tőle, majd az ablak mellé telepedem. Kicsi idő múlva jóközepes papiroskoffert hoznak s felteszik azt is a hálóba. Egy kövérkés úriasszony dugja bé utána a fejét és ugráló, ideges szemekkel nézi, hogy jól fekszik-e a csomagja. Nagyon jól fekszik, még kacéron áll a bognál a spárga is, amivel a koffer derékon átal van kötve. Szereti az övet ez az asszony, mert rajta is lóg egy, a fekete tavaszi kabátján. De szereti a festéket is, különösen a két arcája közepén és az ajkán.

Különben izeg-mozog a folyosón: nem tudom eldönteni, hogy sétál-e, vagy nyugtalanodik. Néha fürkészsze tekint a fülkébe, de nem akar bójönni. Látszik rajta, hogy nem szereti ezen a vonaton, sem ezen a vidéken, pedig szép lankás tartomány ez és az emberek is inkább ráérnek itt a nyugalomra, mint a nagy városokban. Részvétellel vagyok iránta, mint általában minden ember iránt, akit a megélhetés, vagy más kötelék odafűz, ahol nem szereti.

De hát ilyen az élet.

S most már le sem szállhat, ha akarna is, mert rúg néhányat a vicinális s aztán megindul lassan. Minden jel arra vall, hogy egyedül fogok utazni Udvarhelyig s újságot veszek elé, hogy azt és a tájat felváltva nézzem. De amire nem számítottam, néhány perc múlva egy harmadik néznievaló is akad. Hátravágódik ugyanis az ajtó s egy ember romlik bé a fülkébe. Harminc-

negyven között lehet, de inkább mégis a harminchoz közelebb. Nem is barna, hanem fekete a bőre, a szeme és a haja. Kicsit borostás is hozzá, úgy két-naposan. Sötét ruha van rajta, sárga cipő és szürke kalap. Rámnéz, de azután úgy tesz, mintha nem is létezném. Egy darabig válogatja a helyet, hogy hova telepedjék, majd odaül a szabad ülés közepére. A kalapját pedig a másik padülésre teszi, mellém.

Olyan, mint a vidéken fellépő színész, akiről azt írja városunk lapja, hogy amikor megjelent a színen, bétöltötte az egésztestét és rajta kívül nem létezett senki.

Valahogy eszembe jut, hogy a román hivatalos közművelődés kultúr-zónának jelölte ki a tiszta Székelyföldet, mert égető és fontos feladatnak tartotta, hogy az ország eme részében fokozott iramban terjesszék a román kultúrát. Keresem magamban, hogy honnét jutnak effélék eszembe, éppen most; aztán rájövök, hogy az útitársam idézte fel ezt a gondolatot. Valóban olyan ő, mint aki küldetésszerűen megy a zóna felé, amelybe én is tartozom. De én még zónátlan időben születtem és nőttem fel: olyan esztendőben, amikor közművelődés dolgában válogatás nem volt.

Bezzeg most, zóna tekintetében, kedvencek lettünk!

Különbözik rokonszenvvel igyekszem nézni ezt a fiatal embert, s elgondolom magamban, hogy az ő feladata sem lehet valami könnyű, mint ahogy mindenféle feladat nehéz. Mondják ugyan, hogy kétszeresen fizetik az ilyen kultúr-zónás szellemi erőket, de ezen az én útitársamon nem látszik kerekén mind a kettő. Ki tudja, hátha szegény szüleit támogatja, vagy esetleg valamelyik testvérét iskoláztatja! Bármelyiket is teszi, vagy ehhez hasonlót, csak emberi elismerést érdemel. Ami pedig darabos úti modorát illeti, azt sem szabad szigorúan ítélni meg, hiszen hányszor hallja az ember, hogy a nyers viselkedés csak jó szívet takar.

Van ebben is valami.

Sőt az sem lehetetlen, hogy éppen jót tenne velem és bajomban segítene. Természetesen: azért neki is jobb s nekem is, ha baj nélkül tudunk utazni. Már pedig a jelek szerint úgy fogunk. Sőt egy félóra múlva annyira megszokjuk egymás társaságát, hogy a fülkében jóindulatú közömbösség árad széjjel.

Már-már unni is kezdem magam.

Gondolom hát, átmegyek a harmadik osztályba, lám ott milyen világ van. Fel is állok rögtön, de akkor látom, hogy az útitársam két lába keresztülnyúlik előttem. Resteltem egy kicsit, hogy nagy szükség nélkül megháborítsam, de visszaülni is átállom magam előtt.

— Bocsánat! — mondom tehát.

Megnéz az útitárs, de aztán szó nélkül behúzza maga alá a lábát, s én némi melegséggel állapítom meg magamban: no ugye, nem rossz ember ez! Illedelmesen meg is köszönöm neki, amit tett; majd a derék és öves nő mellett elhaladok a folyosón s már ott is vagyok a harmadik osztályban.

De más világ van itten!

Az egész kocsi megtölti a füst és az ember; s vidáman és színesen csobog mindenütt a székely beszéd, mint egy óriási forrásban. Elevenség és jókedv honol itt, mintha nem a bajlátott Székelyföld kapujában volnánk, hanem a vadvirágos paradicsom kezdődne. Először csak szimatolva és távolról figyelem az embereket, mint valami idevetődött idegen; valósággal nyalintom a beszéd ízét és zamatát, hogy később s majd otthon annál jobban essék nekem. Aztán mégsem tudok ellenállni, hanem leülök az egyik padra, ahol csontos, iparosforma ember fest, éppen javában, valami történetet. Kövér, tatárszemű asszonyság ül mellette s ahogy nézi, látom abból, hogy a felesége. Szemben egy másik asszonyság üldögél, de ez már ösztövére erősen

s mellette ott csodálja a történetet vöröshajú lánykája is, aki dundi, mint egy tök és szemüveget visel.

Ahogy leülök, a történet közepéből rámnéz a csontos ember és így szól:

— Hej uram, az sem volt kutya!

Nem kérdem, hogy mi az, ami nem volt kutya, hanem mosolyogva biztatom: mondja csak tovább! Mégis ott kezd, elől, hogy amikor megesett a román hadüzenet, akkor ő Predeálnál teljesített szolgálatot, mint mozdonyvezető. S ami végbement akkor és ottan, hát az az, ami nem volt kutya. Székelyesen és hitelképesen meséli a veszedelmeket: reánkereszti valósággal, hol pöfögve s hol éles füttyel, mint a mozdonyt. Izgulunk és szenvedünk, mintha újból kitört volna a háború, s mi valahányan Predeálnál teljesíténk szolgálatot. De ő is dörgöli homlokáról a verejtéket, mit a felidézett veszedelmek gyöngyöznek oda. A mi gyötrelmeinket azonban nem nagyon tekinti, de a dundi leánykát, aki folyton izeg-mozog és egyre jobban torzítja az arcát, lassankint kezdi megsajnálni. S mint a folyó, amelyik észrevétlenül új medret vág magának, Predeál helyett ő is a leányka felé tart s apránként neki szenteli egészen az idejét. A gyermek nevetgél és megrózsásodott arccal fogadja a kedveskedést, míg aztán Keresztúron az anyjával együtt leszáll.

Amikor tovább indul a vonat, a hős mozdonyvezető ránéz a feleségére s csak ennyit szól:

— Jó kövér leányka vót.

Többet nem beszélnek a dologról, hanem szóvalán egyetértésben haladunk Udvarhely felé. Én is átmegyek a csomagomhoz s magamba térve, mint egy meghitt lugasba, úgy várom, hogy az ablakon keresztül feltűnjék az anyaváros. Először az ősi, húnlegendás Budvár emelkedik fölénk: olyan, mint egy hatalmas koponya, melyből feketén merednek a szemüreges a Küüllőre. Nemsokára füttyülni kezd a vonat, először legényesen, majd gyorsan öregszik a fütty, s aztán végelgyengülésben meghal. Így jelzi a mozdony, vissítva és apránként elhaló szusszal, mintha megölnék itten, hogy vége van Udvarhelyen a vonatos világnak. Mert a sínek itt megszakadnak, utolsó állomás az udvarhelyi. Fel a Hargitáig, vagy a Nyikó-völgyén Parajdig innét már csak szekerek zörögnek, vagy gyalogosok bandukolnak, ötven-hatvan kilométeres távolságra.

(Folytatjuk.)